

Hónapló

Parászka Boróka

Dráma, derű, halál, nevetés

Tavaly ősszel kétségbeesve emeltem le a polcról Vitányi Iván feudalizmus-kötetét. Azon gondolkodtam, kell-e ahhoz valamit hozzátenni, újra kell-e gondolni a dolgokat. Leginkább azon tűnődtem, hogy Vitányi Iván és generációjának távozásával a „nagy öregek” nemzedéke nélkül hogyan rendeződik át a magyar szellemi élet. Fél évvel később be kell látnom, derűsen optimista tépelődés volt. Nem számítottam rá, hogy néhány hónap leforgása alatt a Vitányit követő generáció legmeghatározóbb hangjai is elhallgatnak. Morcsányi Géza és Tamás Gáspár Miklós néhány nap különbséggel ment el, ez az idei évkezdés veszteséglistája.

Rettenetes háritás van ebben, valami furcsa szédültség, felnőni képtelenség. Az az illúzió élt bennem, hogy van nagy generáció, még nagyobb generáció, akik majd elvégzik a munkát, és egyébként nincs más dolgunk, mint ezt türelmesen, értően kivárni, átvészelni a dolgokat. Nem is tudom, mi járt a fejemben. Végignéztem az általam elmúlt években írt recenziókat, kritikákat, interjúkat, amelyeket készítettem. Igyekvő penzumok sok kihagyással, türelmetlenséggel. Elvesztettem bizonyos értelemben a realitásérzékemet. Nem a ténykövetés szintjén. Hellyel-közzel benne éltem a világban, a megszűnő sajtó utolsó tartalmait is feldolgoztam, emésztettem. Valamiféle önzéssel vagy kortársaim, pályatársaim iránti vaksággal éltem. Vitányi, majd egészen más-képp, más műfajokban, más stílusokkal Morcsányi és Tamás Gáspár Miklós nagy érdeme is az volt, hogy összetartotta maga körül a szellemi energiákat, világgá kalapálta azokat. A kortársakra való figyelés, a visszajelzés, a párbeszéd fenntartása munkált bennük. Micsoda munka volt ez részükről, mennyi belátás, önfegyelem, kíváncsiság és tisztelet kellett mindehhez.

Nem tudom, mennyire legitim műfaj a nekrológok elemzése. Azt hiszem, nem lehet megspórolni, mert nagyon fontos dolgokat mondanak ezek a szövegek korunkról. Más szövegek már, olyan ívű tanulmányok, elemzések, amelyeket a távozók írtak, amúgy sem jelennek meg. Legalább azzal legyünk tisztában, tudjuk-e, hogy mit veszítünk. Nem nagyon.

Az emberi dimenzióról most nem írok semmit. Tapintatból sem, és amúgy sem segít, ha szembesítem magunkat saját frusztrációinkkal, önzésünkkel, kíméletlenségünkkel emlékezni, s végeredményben szeretni képtelenségünkkel. Hanem a közösségi és társadalmi dimenziót azért csak nem engedhetjük el. Lassan másfél évtized telt el masszív értelmiségellenességgel. Ebbe a másfél évtizedbe pusztultak bele legfontosabb koponyáink. Úgy mentek el, hogy reményét sem láthatták a kilábalásnak, a jóvátételnek. Fő művük, a rendszerváltás (olyan, amilyen, de mégiscsak fő mű) romokban

hever. Többségük megalázva, súlyos egzisztenciális gondokkal küzdve halt meg. A legnagyobb baj azonban az, hogy a szellemi tér is összeomlott. Nem szimbolikusan, hanem konkrétan. Összeomlottak azok a kiadók, amelyek Morcsányi kiadójához mérték magukat, a Morcsányi-korszak Magvetőjéhez. (Sok visszaemlékezés jelent meg, de olyan, ami azt a nehéz kérdést feszegette, mennyit változott ez a könyvműhely Morcsányi óta, egy sem. Pedig ránk férne.) Eltűnt a társadalmi párbeszédnek az a nyomtatott sajtóhoz tartozó tere, amelyben a legragyogóbb Tamás Gáspár Miklós-féle vitairatok megjelentek. Ami kevés maradt – írom ezt a nyomtatott *Mozgó Világ* hátsólapjain –, az is tartalomhiánnyal küzd. Az a fura szituáció alakul ki, ami a rendszerváltást megelőző évtizedben. Mindenki a fiókban lapuló kiadatlan művekben reménykedett akkor, de hát azok a művek, ma már tudjuk, nem voltak sehol. A szellemi potenciál gyengébb volt már akkor a vártnál. Azóta zuhanunk, megállíthatatlanul.

Igyekszem aránytalanul tolni a hol felületet, hol teljesen személyes, lábujjhegyen személyeskedő nekrológokat, mint kellemetlen kortüneteket. Tudom, nem eléggé konkrét ez, talán az érthetőség érdekében nevetek, szöveg címeiket kellene itt sorolni. De hát pont ettől menekülök, az ujjal mutogatás és egymás ellen fenekedés korától, az egymáson levezetett feszültségektől. Ahogy az ősszel Vitányit, most olyan módszerességgel olvasom újra Tamás Gáspár Miklóst. Mennyit változott a stílusa! Több mint fél évszázad alatt írt szövegeit lapozom. Különös, mintha szerzőként az idő haladtával fiatalodott volna. Egyre több energia, egyre több inger, stílusfordulat van a vitairatokban. Lehet ez a szakmai tudás lenyomata, a kiforró stílusa, a rutina: egyre inkább tudta, mennyire fontos honnan, kihez és miért beszélünk. De a legfontosabb kérdés, amit ő is megértett, és a nagy generáció több tagja átértett, az mégiscsak az, hogy miért beszélünk. Felelősséget vállaló, részt vevő ember hangján szólt. Olyan emberén, aki tudta: helyes és átgondolt helyzetben, viszonyban minden szónak tétje van, és minden szónak hatnia kell. Türelmetlen voltam vele. És igazságtalan. Azt gondoltam, hogy abban a korban, amikor minden politikai gesztus, döntés helyzetbe hoz, ingerel, indulatokat vált ki, pont a kritika nyelvének és stílusának nem kellene ennyire bőr alá bújónak, csontvelőbe hatónak lennie.

Valamiféle szenttelenségre, távolságtartásra, eleganciára lenne szükség. Eleganciát persze kár számon kérni, Tamás Gáspár Miklós elegáns volt, sajnos sokan (én is) érezték ezt fölös modorosságnak. Tévedtem, tévedtünk. Távolságot nem akart tartani, és szenttelen sem akart-tudott lenni. Minden, ami körülöttünk, velünk történik, a létünket érinti. Hazug dolog úgy tenni, azt az illúziót kelteni, hogy ez nem igaz. Hogy mentesülhetünk ettől, és van ehhez körmönfont stratégia. A baloldali aktivizmus nyelve, a baloldali kritika megszólalásmódja számonkérő, ideges, ingerült. Szükség volna valamilyen terapeutikus alternatívára. Ne érezze úgy az, akit ez a kritika megszólít, hogy valamiféle ármány, leszámolás készül ellene. Hogy minden baloldali felvetés elszámoltatás, megszegényítés.

Ugyanakkor szükség van arra, hogy legyen baloldali kritika, a kritika valóban kritika legyen: elemzés, szembesítés, történelmi tudat, osztálytudat,

tabusértés és felszámolás, jóvátétel, igazságtétel. Mindenekelőtt és mindenekfölött szükség van tudásra. Ez milyen triviális, váratlan felismerés – most a rendszerváltás harmadik, a tömeges internethasználat és mindenki által elérhető műholdas távközlés korának második évtizedére. Szükség van személyes, egyénivé tett, feldolgozott, sőt testivé váló tudásra.

Ezt ismertem fel nagyon későn: mennyire fontos volt Tamás Gáspár Miklós jelenléte. Hanghordozása. A nevetése. Beszédének változó ritmusa. Amikor magyarázott, lelassult, kitérői ráérősek, hangsúlyai pontosak, súlyosak voltak. Ha érvelt, vitatkozott, felgyorsult. Egészen addig a pontig, amelyen már nem engedett tovább lépni: gyors lezárásokkal hozott helyzetbe. Innen folytatta volna az ember, de már nem volt hova lépni, nem lehetett ellentmondani ezeknek a rövid zárómondatoknak. Mennyi feszültség született ebből!

Valahogy nem hallottam meg az ezeket követő nevetéseket. Könnyű, visszafogott, rövid nevetéseket. Vajon miért? Pedig, ha engedtem volna hatni a derűvel vegyes iróniát, ha fülem lett volna a hallásra, másképp értem a szöveget. Az irónia helyes művelése és helyes értelmezése – azt hiszem, minden kritikára, értelmiségi szerepre, társadalmi kohézióra vonatkozó kérdés mélyén ott ez a feladat. A kor, amiben élünk, megaláz, és így gyakorol hatalmat. A helytelen, erkölcstelen, ostoba irónia szintén. De van az iróniának egy olyan formája, amely önreflexióra kényszerít, átértelmez. A legmerevebb, legkomorabb helyzetet is derűssé hangolja. Rávezet a nevetés anarchiájára: végül is mindannyian egyek vagyunk, kinevetők és kinevetettek. „Mit nevettek? Magatokon nevettek!” – hangzik el Gogol *A revizor*ában. Ez az a pillanat, amikor az önvizsgálatnak meg kell érnie. A kiröhögésnek át kell minősülnie megbocsátássá, lényeglátássá, simogatássá. Vajon mit kezdhetünk az arcunkra lopakodó vagy kontrollálhatatlanul kitörő nevetéssel. A mosolytól a röhögésig tartó különös tartománnyal? Azzal, hogy mindannyian egymás tanúi, vizsgáztatói és vizsgázói vagyunk?

A nekrológipar felpörgésének idején két szöveget is írnom kell. Egyet a *HVG*-be, hogy leírjam: Tamás Gáspár Miklós filozófus volt. Budapesten ma ennek el kell hangoznia. Nevethetnék is ezen, már ha nem volnék tisztában azzal, hogy ma Magyarország a szellemi önismeret és önértékelés zavarának földje. Egoharcok, énféltések és önálzás.

Egy másik szöveget a pozsonyi *Napunk*nak kellett írnom. Ide kisebbségi búcsút kértek a szerkesztők. Nem lehet elbújni előle, mert pont a kisebbségben élőknek kell elmagyarázni – sajnos –, hogy mennyire kívülálló, kolozsvári, erdélyi, többnyelvű, sokkultúrájú ember volt Tamás Gáspár Miklós. És hogy ez a sokdimenziós lét mennyire a miénk, többi kívülállóé, kisebbségié. Miközben körmölök, elém kerül egy óvodáskori emlékről szóló írása. Hogy siratták az izraeli kitelepülésre készülő óvodástársukat Kolozsváron. Mennyi dráma és derű egyszerre. Milyen lebonthatatlan, kikezdzhetetlen, elvehetetlen otthonosság kötődik egy rég eltűnt városhoz, közösséghez! Ott, a kolozsvári gangon, óvodában, utcákon, ott a még együtt élőkkel, egymást ismerőkkel lehetett nevetni, kinevetni. Azzal a bizonyossággal, hogy a nevetés nem baj, a nevetés még közösségi tudat és élmény, egymásra figyelés, remény.

Rég nem jártam nála a Nádor utcában. Kinevetett egyszer, mekkora kabátokkal érkezem Erdélyből. Meg is szólt, a nagy erdélyi csomagok, a hosszú sálak, sapkák miatt. Megsértődtem. Tudnia kellett, milyen hideg vonaton, milyen végeláthatatlan utakon vergődöm mindig Pestre. Tudnom kellett volna, hogy tudja, végigvergődte ő is. A Nádor utca olyan volt, mint a saját gyergyói házunk. (Kikérné magának, benne nyilván valami Kolozsvár köszönt vissza.) Nyitott ajtó, teailat, folyamatos beszélgetés. Már nem mehetek többé oda. Nincs se Gyergyó, se Kolozsvár. Nincs ő sem már. Csak a nevetése cseng a fülemben.

És ezek a könyvek itt körülöttem. Sok-sok Magvető, a Morcsányi-korszak. Vitányi összes. Tamás Gáspár Miklós összes. Ma megírok sok-sok levelet. Mindenkinek, akire csak figyelni lehet: gyertek, főzők teát. Nagykabátban, sapkában-sálban, vagy anélkül, mindegy. Majd nevetünk.

Dalos György

Bahmut és Szoledar

Berlin–Budapest, 2023. január 15.

Van ez a két város, a nagy Bahmut és a kis Szoledar, ám ha igaz, az utóbbi egyre inkább csak külterülete az előbbinek. Vízrajzilag egy kis folyó köti össze őket, amelynek neve – mi lenne más? – Bahmutka. Kedves, szlávos becenév. Persze a közös szovjet múlt is egymáshoz kapcsolja a két Donyeck megyei helységet. Már elnevezéseik története is hasonlít. A kor eszeveszett névadási mániája keretében a hetvenezres népességű Bahmut egy bolsevik forradalmár, mozgalmi nevén „Artyem elvtárs” nevét vette fel, ukránul Artyemivszk, oroszul Artyemovszk lett, s a ráaggatott elnevezéstől csak 1991-ben, Ukrajna függetlenné válásának évében tudott megszabadulni. A tízezer lakosú Szoledar földrajzi megjelölése hasonló pályát futott be, ám a fantázianév itt ugyancsak cifrára sikeredett: 1926-tól a község Karlo Libknehtovo névre kezdett hallgatni, 1965-ben viszont, várossá nyilvánítása alkalmából a nyelvtörő Karlolibknehtovszk helymegjelölést kapta ajándékba. A gesztus nyilvánvalóan Karl Liebkehtnek, a Német Kommunista párt 1919 januárjában meggyilkolt alapítójának szólt, de van okunk gyanakodni, hogy a városlakók magánérintkezésben megmaradtak az eredeti városnév mellett. Hogyisne! Hiszen – ovó ide, ovszk oda – Szoledar etimológiája szerint „a só ajándéka” vagy „sót ajándékozó”, s valóban, a Szoledar és Bahmut közötti hatalmas sóbánya kielégíti Ukrajna idevágó szükségleteit és exportra is telne belőle – ha éppen most nem szünetelne az export.

De hát szünetel. Szoledar ostromzár alatt van, e pillanatban még nem tudni, elfoglalják-e az orosz haderők, annyi biztos, hogy ez esetben romhalmazt hódítanak meg. S hogy miért? Azért, mondják katonáék, mert Szoledar birtokában könnyebb lesz elfoglalni Bahmutot, onnan pedig egy

ugrás Kramatorszsk, márpedig Kramatorszsk, bármilyen lepusztult állapotban kerül is a kezükbe, Donyeck megye kulcsa, annak megszerzése vagy megtartása stratégiai cél, talán meg is fordítja a háború Moszkvára nézve eddig kevésbé szerencsés menetét. Nem kétlem, hogy ez az érvelés saját hadművészeti logikáján belül megállja a helyét és valamikor tananyag lesz a szakba vágó főiskolákon, és a hadtörténészek úgy emlegetik majd Kramatorszskot, mint egykor az „áttörésről” emlékeztetéssé vált Gorlicét. Mint tudjuk, 1915 tavaszán a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia egyesült haderejének sikerült visszaszorítani a térségből az Orosz Birodalom seregeit. Ez akkoriban sorsfordító győzelemnek számított, ma már inkább taktikai előnyomulásnak látszik, amely mit sem változtatott a végkimenetelen, nem is szólva arról, hogy a csatában részt vevő három birodalom egyike sem élte túl magát a háborút. Csak éppen Gorlice, a húsz ezer lakosú lengyel kisváros maradt meg romjaiban, és emlékeztet a nevével fémjelzett összecsapásra.

Bahmut és Szoledar is inkább jelképe, mint tényleges tétje az immár több mint háromszáz napja zajló „különleges hadműveletnek”. A lehívható képek alapján egyik városkában sem akad sok meghódítanivaló. Pályaudvar, főtér (1991-ig Lenin-szoborral), a cári időkben megnyílt iskolaépület, pravoszláv templom, stadion, Bahmutban. a Jubileumi utcán a Győzelem Filmszínház, a Patrice Lumumba utcán a Nyár szálloda, a Függetlenség úton a Só (oroszul Szol, ukránul Szil) étterem. Szoledar szerényebb: szállásként maximum hosztel vagy diákokthoz jöhet szóba, étterem sehol, pizzát és szusit utcán át lehet kapni. Két szegényes utószovjet porfészek, egyetlen díszük a közeli folyó, a Bahmutka, gondolom, oda jártak ki a brezsnyevi „pangás” visszavágyott idejében, nyári hétvégeken horgászni és fürödni. Ámde bármily unalmas, provinciális lehet a két helyszín, mégis emberek tartják otthonuknak. Márpedig tisztán katonai szemszögből nézve nem az, hanem átvonulási terep, frontvonal, elfoglalandó vagy lerombolandó település. S ki gépen száll fölébe, mondhatnánk Radnótival, annak térkép e táj. Mi pedig, a háború esztelen logikájának kiszolgáltatott földi halandók, mi mást tehetünk, mint azt, hogy valamiféle keleti mantraként morogjuk magunk elé a két romváros nevét: Szoledar, Bahmut, Szoledar, Bahmut, Szoledar.

*

A régi *Mozgó Világ*ban, szóval 2008 táján, a Hónapló sorozat kezdetén egyszer beszámoltam a nyájas olvasónak szombat esti berlini filmkeresési gondjaimról. Akkoriban a két helyi műsorújság, a *Tipp* és a *Zitty* alapján keresgéltek A.-val a megnézhető filmeket, s ha jól emlékszem, a bőséges kínálat dacára sem találtunk szeszélyünknek kellő, vászonra vitt történetet. Azóta változott a világ. Egyfelől Berlinben kizárólag interneten nézünk mozit, leginkább régi, már látott darabokat, ellenben Pesten szívesen rácsábulunk a kismozik vagy plázák rekeszeinek a kínálatára. Tájékozódni digitálisan igyekszünk a cselekményleírás alapján. Döntésünkben két elvárás játszik szerepet. Az egyik: a film ne legyen százhusz

percnél hosszabb, mert az túl van beszélve. A másik: lehetőleg az első vagy második sorban szeretek ülni, és legyen ott szabad hely, merthogy nagyothallok. Amennyiben ezek a feltételek adva vannak, akkor már tényleg kizárólag a szűzsé alapján válogatunk. Megnézzük, mekkora a kiválasztott film tetszésindexe – nem mindegy, hogy a nézők 15 vagy 88 százaléka rajong érte.

„A rendkívüli képességekkel megáldott szuperkém titkos bevetésre indul. A nagymenő ügynöknek vissza kell szereznie egy irtó veszélyes fegyvert, és közben meg kell akadályoznia, hogy a haláli eszköz Greg Simmonds (Hugh Grant), a híres-neves milliárdos fegyvernepper kezébe kerüljön. És bár Fortune a legprofibb a szakmájában, ez bizony nem egyszemélyes meló. Kissé vonakodva, de csak összeáll a világ legjobbjaival, hogy egy mindent elsőpró küldetésen találják meg a spéci eszközt.” Hát...? Először is utálok a kémfilmeket, másrészt fogalmam sincs róla, ki ez a Hugh Grant, s végül irtó veszélyes fegyverekkel, haláli eszközökkel mondhatni napi szinten is el vagyok látva, és A. e tekintetben még nálam is pacifistább. Ugorjunk.

„Sammy Fabelman mindene a filmkészítés, művészi lelkű édesanyja, Mitzi pedig büszkén támogatja és bátorítja érdeklődésében. A tudományokat többre tartó, munkájában sikeres apja, Burt se nézi rossz szemmel Sammy munkáit, ám inkább tekinti komolytalan hobbinak. Az évek folyamán Sammy mintegy dokumentálja családjá kalandjait, és egyre kidolgozottabb amatőr filmeket készít húgai és barátai főszereplésével. 16 éves korában, amikor az Államok nyugati felére költöznek, Sammy felfedez egy szívszaggató titkot anyjáról, ami átértékeli kapcsolatukat és megváltoztatja mindannyiuk életét.” Oké, oké, neves rendező, lehet, hogy nem is rossz a a film, 99 százaléknak tetszik (ami kissé a hetvenes évek országgyűlési választási eredményeire emlékeztet), no de film a filmről önéletrajzi jelleggel? Hagyjuk ki, Null Bock, mint a német mondja, menjünk tovább.

„Dúsgazdag apa elkényeztetett fia unatkozva keres magának ajándékot egy játékboltban. A tinédzsernek mindene megvan, így hirtelen ötlettől vezérelve az ügyefogyott biztonsági őrt választja új játéknak. Környezete hirtelen nem tud mit kezdeni a meghökkentő kéréssel, majd egy nagy összeggel igyekeznek rávenni a szeleburdi biztonsági őrt, hogy átmenetileg legyen játszópajtása az elkényeztetett srácnak. Kettejük barátsága mindenki számára jobbító hatással lesz, s a kaland immár nemcsak barátságról és emberi kapcsolatokról, hanem az élet igazi értékeiről, a gyereknevelés nehézségeiről és apa-fia kapcsolatáról is szól.” Vicces sztorinak ígérkezik, mégsem érzem túl meggyőzőnek. Kicsit szociális érzékem is tiltakozik a dúsgazdag apa és elkényeztetett fia problémája ellen. „Zejdene córesz”, „selymes gond”, mondja a jiddis. Akkor inkább majd Berlinben, képernyőn csodálom meg sokadszor a fekete-fehér *Biciklitolvajokat*. No de mi lesz akkor Pesten a szombat estével? Tegyük meg egy kísérletet, javaslom A.-nak – ha ez sem jön be, üsse kő, itthon maradunk.

Nicsak, egy romantikus vígjáték! „Az ötvenes éveiben járó párizsi történelmetanárnak, Antoine-nak rá kell döbennie, hogy nagyothall, ezért visszavo-

nult életet kezd élni. Claire nemrég özvegyült meg, és kislánya, Violette apja halála óta nem szólalt meg. A nő ideiglenesen a hűgához költözik a gyerekekkel, ahol a szomszédban lakó Antoine lakásából átszűrődő hangos zene egyre jobban idegesíti. A kezdeti heves ellenszenv után azonban elkezdik jobban megismerni egymást, és találkozásuk mindhárom ember számára új ajtót nyit a világ felé.” Heuréka! Heuréka! Lehet, hogy bűnrössz a film, és különben is csak 67 százalék van tőle elragadtatva, de végre valami rólam, történelmi képzettséggel rendelkező nagyothallóról is szól, ráadásul feliratosan vetítik, semmi rizikó. Mint a szocreál kánonban: mai téma, optimista kicsengéssel. S hogy csak 67 százalék kedveli? Sebaj! Csatlakozunk hozzájuk, legalább mi is a kétharmadhoz tartozunk.

*

Kínzó álomom volt: összekülönböztem réges-régi barátommal, aki egyben a rendszerváltás előtti demokratikus ellenzék, mint mondani szokás, emblematikus személyisége. A dolog nyilvánosság előtt történt, én kifejtettem a nézetemet valamiről, ő pedig lesújtó, keserű, csalódott pillantással jelezte, hogy köztünk ezek után mindennek vége, többé szóba sem állunk egymással. Én rettenetesen meg voltam ijedve, és görcsös igyekezettel kerestem magamban a mentségeket, mondván, hogy félreértés az egész, nem azt akartam mondani, amin megsértődött, sőt, talán épp az ellenkezőjét, azt, ami ő is gondol a dologról. De ha mégis, árnyalatnyilag más lenne a véleményem, tettem hozzá, itt helyben hajlandó vagyok visszavonni, mert a barátság, az ellenzéki szolidaritás fontosabb számomra. Csak hát hiába kutattgattam a fejemben, hogy mi lehetett a téma, amely miatt ilyen élesen szembekerültünk egymással, nem jöttem rá! Aztán felébredtem, de még sokáig velem maradt a verejtékes igyekezet, kerestem kései konfliktusunk okát, mint valami elvesztett lakáskulcsot.

70

Végel László

A magunk revíziója

A lakásom közelében levő egyik újságárusnál magyarországi újságok is vásárolhatók. Igaz, csak női lapok kaphatók, ami azt bizonyítja, hogy a nők jobban ragaszkodnak a bevett szokásokhoz. Mert az „átkos időkben” sokkal nagyobb volt a választék. Akkoriban még magyarországi könyveket is lehetett venni. Mostanság ez túl bonyolult vállalkozás lenne, kerestem a miértjét, hiába. A legbölcsebb válasz az volt, hogy a kisebbségi polgárokat nem érdekli a kultúra. Csak a politika. A női hetilapok árusítása azonban cáfolja ezt, hiszen azok politikamentesek. Talán más oka van a politizáló hetilapok elmaradásának. Lehet, hogy azért maradnak el, nehogy „megrontsák” a kisebbséget.

A múltkoriban egy idős hölgy előttem vásárolta meg a *Nők Lapját*. Én is azt vettem meg, s ezek után érthető, hogy barátságosan köszöntünk egymásnak. „Maga az egyik az öt közül, mert öt példány érkezik ebbe a kioszkba. Mindig kíváncsi voltam a másik négy vásárlóra. Legalább egyet közülük megismertem” – mondta. Az én oldalamat is fúrta a kíváncsiság, ugyan kik vásárolják a lakásom közelében a *Nők Lapját*. Évek óta élénken figyelem a környéket. 1971-ben – akkor, amikor Tito állítólag elnyomta a magyar identitást – beköltöztem a tízemeletes lakótömbbe, melyben még négy magyar család lakott, viszont manapság, amikor a kisebbségi és az anyaországi kormánypolitikusok szerint soha nem volt jobb dolgunk, egyedüli magyar lakó vagyok. Nem akármilyen paradox ez!

Nem csapán ez gondolkodtatott el. Azokban az években, amelyekben állítólag a kommunisták üldözték a vallást, a környék lakóházaiban advent első vasárnapján számos világító gyertyaívét és fénydíszes ablakot láttam. Nem számoltam meg őket, de lehetett két tucat. A kilencvenes években a feleségemmel számolni kezdtük az adventi fénydíszes ablakokat. Maradt belőlük fél tucat. Évről évre kevesebb lett, úgyhogy attól tartottunk, hogy az idén egyedül maradunk. Számolgattuk a napokat, és nagy örömeinkre a harmadik vasárnap a szemben levő toronyház egyik ablakában feltűntek az adventi fénydíszek.

Hátha éppen az idős hölgy ablakáról van szó, gondoltam, amikor az újság-árus előtt beszédbe elegyedtünk. Kiderült, hogy a gyerekei magyar iskolába jártak, az egyetemet szerbül fejezték be, aztán Hollandiába költöztek. Fiatalkorában a Forum könyvkereskedésben rendszeresen vásárolta a magyar könyveket, sajnálja, hogy erre most nincs alkalma. Kedvenc írója Szabó Magda. Sok könyvet kivittek a fiai Hollandiába, az unokája pedig azokat a gyerekkönyveket olvassa, amelyeket valaha ő vásárolt a fiainak. Az unokával Skype-on társalog magyarul, időnként néhány hónapra Hollandiába utazik. Ekkor fennmarad a *Nők Lapjának* egy példánya, jegyeztem meg. Igen, az árusnő is ezt mondja, majd hozzátette: annak örül, hogy az unokája is magyar marad. Aztán elárulta, hogy terve szerint pár év múlva ő is véglegesen Hollandiába költözik az unokák mellé. „Tehát a kioszkban egy *Nők Lapjával* kevesebb kel majd el”, jegyeztem meg.

Ez a beszélgetés jutott eszembe, amikor rábukkantam a romániai népszámlálási adatokra, amelyek szerint a Romániában élő magyarság lélekszáma 225 ezer fővel csökkent, ami azt jelenti, hogy jelenleg egymilliónyi magyarral lehet számolni. Az elemzők szerint egy évtized alatt az erdélyi magyarok lélekszáma ötödével csökkent. Arra is felhívták a figyelmet, hogy a fogyás mértéke és aránya az elmúlt három évtizedben folyamatosan gyorsult, összességében pedig a rendszerváltás utáni első, 1992-es népszámláláshoz viszonyítva több mint 620 ezerrel lett kevesebb a romániai magyarság lélekszáma. „Ez azt jelenti, hogy három évtized alatt elvesztettük közösségünk közel 40 százalékát”, olvasom. Az *Erdélyi Magyar Szövetség* arra figyelmeztet, hogy amennyiben nem változik semmi, az erdélyi magyarság még ebben a században több mint egy évezredes történelme végére érhet.

Erről szólnak a száraz tények. Hogyan lehetséges az, hogy miközben szaporodnak a nemzeti szólamok, egyre gyorsabban fogyatkoznak a kisebbségi magyarok?

A romániai népesség-összeírási eredmények ismerete után egyre nagyobb aggodalommal várom a szerbiai összeírási eredményeket, amelyeket tavaszra tesznek közzé. Az előrejelzések igen borúlátóak. Dr. Gábrity Molnár Irén szociológus, egyetemi tanár a VM4K fórumán kifejtett véleménye szerint az egykor 350 ezerre tehető magyarból 2020-ban 120-180 ezren maradhattak. Az azóta eltelt több mint két évben folytatódik az elvándorlás. A számok arról tanúskodnak, hogy az erdélyi folyamat a Vajdaságban sokkal előbb beveződik.

A kisebbségi közösségek drámai lélekszámcsökkenésére bizonyára sokféle magyarázat található. Az egyik szerint a kettős állampolgárság gyorsította fel az elvándorlást. A *Nemzet és kisebbség* című kiadatlan naplójegyzetkötetet lapozgatva azonban rábukkanok a feltevést cáfoló adatra. A magyar kormány 2004-ben nyilvánosságra hozta az áttelepülési statisztikákat, eszerint „...az elmúlt 13 évben több mint félmillió határon túli magyar települt ki, illetve át”. A jelentés csak a Magyarországra áttelepülteket regisztrálja. Azokat nem veszi számba, akik Nyugatra távoztak. Akkor még nem lépett életbe a kettős állampolgárságról szóló törvény, ellenkezőleg, a 2004-es a népszavazáson lekerült a napirendről. A fordulatra 2010-ben került sor, amikor a törvényt az Országgyűlés nagy többséggel megszavazta. Előzőleg azonban több mint félmillió kisebbségi a sikeres kisebbségi pártok megalakulását követően települt át. Nem a kettős állampolgárság birtokában, hanem nélküle. A kettős állampolgárság esetleg megkönnyítette az elvándorlást, de az eredendő ok máshol keresendő.

72

Az említett naplójegyzetkötetben számtalanszor visszatérek a témára. Megrendítő helyzetekkel találkoztam, amelyek azt igazolják, hogy sokan nem a nincstelenség miatt veszik a vándorbotot. Jól menő autószerelő műhelyek tulajdonosai távoznak, írom egyhelyütt. De arról is értesültem, hogy egy sikeres magyar vállalkozó áruba bocsátotta modern teherautóparkját, és Németországba távozik. Számos fiatal szakember Budapesten fejezte be egyetemi tanulmányait, és Németországba készül. Olyan szakmákról van szó, amelyek itthon is keresettek. Nyilván nem anyagi kényszerből távoznak. Nem is divatból, mint ahogy néhány kisebbségi tisztségviselő állítja. Akkor miért? Erről nincsenek felmérések.

Nem hiszem, hogy a pusztán napi politikai magyarázat elegendő lenne. Egyben azonban biztos vagyok: a magyar kisebbségek Kárpát-medencei radikális fogyatkozása óhatatlanul felveti a kérdést, hogy szükség lenne-e új, 21. századi nemzetpolitika megfogalmazására, hiszen a rideg számok arról szólnak, hogy a jelenlegi jó szándékú politika ezer sebből vérzik. Az elvándorlási statisztikák egyértelműen tanúsítják, hogy a maradást nem a több millió euróval támogatott új kisebbségi nábob, hanem a tudásalapú, a hazai viszonyokban szellemileg és kulturálisan versenyképes közösség biztosítja. Nem a többségtől való elzárkózást kell stimulálni, hanem a vele való versenyképesség ápolását és támogatását, mert csakis ezzel nyerhető vissza a kisebbség erősen megnyirbált önbizalma, csakis így múlható felül a mind-

inkább eluralkodó fatalizmus, amelyet ékesen jellemez az elvándorlók igen gyakori válasza. Arra a kérdésre, hogy miért mennek el, leggyakrabban azt válaszolják, hogy azért, mert nem látnak jövőképet. Ezzel párhuzamosan sokkal nagyobb hangsúlyt érdemel a helyi identitás ápolása azzal a céllal, hogy a közösség képes legyen olyan értékrend létrehozására, amely magától értetőddé teszi a maradás érdekében hozott áldozatot.

Melyek azok az értékek? Nem szükségszerűen pusztán anyagiak! Sokkal inkább szellemiek és kulturálisak. Valljuk be végre, hogy a nemzeti identitás megőrzésében sokkal fontosabb szerepet játszik a kultúra, mint a politika. A saját és sajátos kultúrával nem rendelkező közösség kihalásra vagy asszimilációra van ítélve. El kell ismerni végre, hogy a maradást szolgálja a szabad kisebbségi demokratikus közélet, amelyet alaposan megcsonkít a jelenlegi párteufória és pártokrácia. Tudni kell ugyanis, hogy a kisebbségi közösség rendkívül törékeny, könnyen megosztható, amelyet a nagy pártok hatalmi túlsúlya megbénít.

Hargitai Miklós

A tenger

Málaga egyik legjobb strandját – a szörfösökét – Misericordiának hívják. Ez így önmagában aligha rázza meg a magyar olvasót. Talán még az sem okoz sokkot, ha elmondjuk, hogy a spanyol nyelvű katolikus miseszövegben az egyik leggyakrabban elhangzó szóról van szó, amelynek jelentése irgalmaság, irgalom, kegyelem. Hogy a partszakasz honnan kapta ezt a kissé ketteltjesen hangzó nevet, azt eddig nem sikerült kiderítenünk, és az is igaz, hogy akadnak a környéken sokkal profánabb elnevezések is: Chicles (rágógumi), Malibu (ehhez nem kell szótár), Yuca (ez egyszerűen yukkát, más néven pálmaliliomot jelent, nem ok nélkül. Van egy nudistastrandunk is, egy apró, a tenger felől diszkréten zárt, a szárazföld felől viszont lakóparkokkal határolt öbölben. Itt egyfelől ki van írva, hogy fényképezni tilos, másfelől viszont a házak ablakából simán belátni az egészet. És mint korábban említettük, ezt a vidéket az év nagy részében a skandináv, a holland, az északnémet és az angol nyugdíjas népeesség lakja, amely szabály alól nem képeznek kivételt a környék elkötelezett nudistái sem – egyszerűen ítélje meg ki-ki maga, hogy árcsökkenő vagy árnövelő tényező-e ilyen körülmények között a víz közelsége.

A domborzat jellegzetességei miatt a tengertől egészen távol, 20-30-40 kilométernyire is a tengerparton él az ember. A táj a part felé lejt, a száraz, tiszta levegőben – ha épp nem a sivatag felől fúj a szél – ellátni nemhogy a tengerig, de olykor Gibraltárig és akár Afrikáig is. A másik irányban pedig, például a teraszunkról, a Málaga-t övező hegykoszorú fölött egészen a Sierra Nevadáig. A hegység neve magyarra fordítva havas/hózáporos/hóviharos hegyláncot jelent, és ez sem véletlen. A dolgot úgy érdemes elképzelni, hogy

ül az ember a teraszon, a szélben susognak a pálmaágak, szemben a látóhatárt zöldesbarna hegyek szegélyezik, és fölöttük a távolban hófehér, havas hegycsúcsokon szikrázik a napfény. A múlt héten mindehhez 20-22 fok volt (árnyékban), mostanra viszont beköszöntött – a helyi sajtó szerint – az elmúlt évtizedek legkeményebb tele: éjszaka akár 3-4 fokig is lehűl a levegő, és nappal sem megy sokkal 10 fok fölé a hőmérséklet. A hivatalos tél itt decemberre és januárra korlátozódik, de a tényleges keménységéről sokat elmond, hogy január közepére virágba borultak a mandulafák, rügyezni kezdtek a fügék, a feketerigók pedig esténként úgy csattognak a pár- és fészkelőhely-keresés izgalmában, mint a budapesti külkerületekben március végén, április elején. Ez egyébként itt sem teljesen normális. Azt szokták mondani, hogy a február már a tavaszhoz tartozik, többek között épp a mandulavirágzás miatt, ami tehát most van, az egy hónappal korábbi a szokásosnál.

Ha már mondások: van egy olyan is, ami úgy szól, hogy „spanyolok balra, idegenek jobbra”. A málagai reptéren hangzik el időről időre tréfásan, és arra utal, hogy ha szemben állunk a tengerrel, a Málagától jobbra eső település-füzér a vendégeké, balra viszont szinte csak spanyolok élnek. Rincón de la Victoria például tipikus spanyol kisváros, lehetne bárhol, de történetesen a tengerparton van, Málaga hóna alatt. A tengerparton bakra állított halászcsonakok, lent a víznél pedig apró sziklakápolna Virgen del Carmen, azaz a Kármelhegyi Boldogasszony, a karmeliták (nem a NER-vezérkar, hanem a karmelita rend), a hajósok és a halászok védelmezőjének szobrával. A szentély előtt vagy húsz vizesvödör, és mind tele virággal – úgy tűnik, sokan vannak erre, akik úgy érzik, hogy van okuk hálát adni valamiért.

74

Rincón de la Victoriát régebben vasút kötötte össze Málagával, de aztán a parton futó síneket felszedték – most kerékpárút halad ugyanott, kihasználva a sziklák alatt átbújó alagutakat is. A városka a béke szigete, a házak és a házbérek valamivel olcsóbbak, mint a frekvenciáltabb túlsó oldalon (a vendéglők nem feltétlenül), az élet nyugodtabb, a tenger viszont ugyanolyan. A tenger mindenütt ugyanolyan, még akkor is, ha állandóan változik: a színe, az illata, az íze (a sókoncentrációt erősen befolyásolják az áramlatok). Hogy mikor a legszebb, azon hosszan lehetne vitatkozni. Nekünk eddig úgy tűnt, hogy a délutáni napsütésben, viharos délnyugati szél idején Benalmádena felől Málaga felé közeledve, ha az ember a parti útról végigtekint a Sunset Hoteltől a benalmádenai kikötőig nyúló Sunset Beach fölött. A víz ilyenkor sötétkék, kevéske zöldes árnyalattal, a felszínét fehér tarajos hullámok csíkozzák, a levegő bűg az erős szélben, és a pálmák koronája mind ugyanabba az irányba, Málaga toronyházai felé néz. Olyan helyet és pillanatot viszont nagyon nehéz lenne találni, ahol és amikor csúnya a tenger: esőben és ködben, viharban és mozdulatlan levegőjú kánikulában mindig szép. Van, ahol melegebb a víz nyáron, és akad, ahol kevésbé hűl le télen, de a Costa del Sol, vagyis a Nap(os) part egész Európában az egyik legnagyobb turistamágnes. Évente átlagosan 300 napsütéses nap várja vendégeket, meg annyi kedvesség, ami a magyar szem számára már-már ijesztő, de legalábbis gyanús. Alig létezik olyan szituáció, amit ne egy mosollyal és egy köszönőmmel intéznének el: legutóbb egy kutyapórázon – amelynek az egyik végén az eb, a másikon a gazda jött velem

szembe – estem át úgy, hogy nagy mosolygás és köszönetés lett a vége. Egészen könnyű megszokni, csak legbelül szól folyton egy figyelmeztető hang, hogy meglesz ennek a bőjtje odahaza – emlékszem, amikor egy hosszabb svédországi tartózkodás után mentünk vissza, ami amúgy sok szempontból a másik véglet, de az udvariasság-béketűrés tengelyen mégis egészen közel van Spanyolországhoz, hetekig tartó depresszióba estünk, amíg sikerült valahogy akklimatizálódni, azaz lélekben visszatalálni a magyar mentalitáshoz.

Itt minden a tenger körül forog. Az ember úgy indul futni, bevásárolni, ügyet intézni, vagy a gyerek elé az iskolába, hogy útba ejtse a tengert. Akkor is, ha hosszabb lesz az út. Akkor is, ha az ellenkező irányba kell miatta elindulni. Ha a városban, vagyis Málagában van dolgunk, mindig a parti úton megyünk, hiába írja időben kétszer hosszabbnak a navigáció, mert onnan szinte végig látni a tengert. A tenger látása, érzése vagy csak a tudat, hogy itt van, és bármikor láthatjuk, érezhetjük – ez adja az itteni élethez a luxusfaktort. Meg persze a változatosság. A (Málagához képest) jobboldali agglomeráció településein 20 kilométeren belül a világ összes tengerparttípusát meg lehet találni. A végtelenbe nyúló főnyes, a lassan vagy gyorsan mélyülő homokos, a kavicsos, az örölt kagylóhéjas, a sziklás, az apró öblös, a nagyobb öblös, mesterseges kőkaréjos, a meredeken a vízbe zuhanó kőfalas – minden van; heteken át lehet úgy strandolni járni, hogy napról napra új tájakat fedez föl az ember tulajdonképpen zsebkendőnyi területen.

Errefelé mindenki a tengerből él. Közvetlenül vagy áttételesen, mert a tenger miatt jönnek ide azok, akiből a helyiek élnek. És messze nem csak a turisták. A világ egyik legnagyobb szoftvercége, amelynek többtucatnyi európai városban vannak irodái, pár évtizede fölfigyelt rá, hogy a málagai campusra sokkal könnyebb programozót találni, mint máshova. (Gondoljuk el, hogy a világ egyik legpiacképesebb szakmájában dolgozunk, mellette jól beszélünk angolul, mehetnénk bárhová – miért mennénk Minszkbe, ha mehetünk Málagába is?) A gondolatot tett követte, a málagai irodát kibővítették, aztán a modell másoknak is megtetszett – ma ott tartunk, hogy ez az európai szoftveripar egyik központja, ahol az ágazat összes nagyágyúja jelen van.

Az is tény, hogy ehhez a málagaiak is hozzá tették a magukét. Az állami oktatás itt egyenletes – és a magyarnál magasabb – színvonalú, de nem a nyelv az erőssége: a spanyolok majdnem annyira nem beszélnek semmilyen idegen nyelven, mint a magyarok. De (minden túlzás nélkül) minden sarkon van egy fizetős magániskola, ahol azok csemetéi, akik megengedhetik maguknak a havi nagyjából ezereurós tandíjat, kisiskolás kortól angolul tanulnak mindent, beleértve a programozást is. Egyszóval a helyi IT-ipar megteremtette a keresletet, amire gyorsan ráépült a kínálat, és ebből most mindenki profitál: a Microsoft is, a Google is, az Oracle is, meg persze Málaga megye lakossága is.

Hát így vagyunk a tengerrel. És azt vesszük észre magunkon, hogy ahogyan telik az idő, úgy érződik egyre inkább elpazaroltnak minden óra, minden perc, amit nem a szabadban (legfőképpen: nem a tengerparton) töltünk. A legszívesebben napkeltétől napnyugtáig és még egy darabig a sötétben is kint ücsörögnénk a homokon, hallgatva a hullámokat. Nehéz megmagyarázni, hogy miért. Vagy nagyon is könnyű: azért, mert otthon ilyen nincs.